

SOMOGYVÁRI LAJOS

Képzés és továbbképzés az 1960-as évek pedagógiai tárgyú képein

Jelen írás a pedagógusképzés és továbbképzés vizuális megjelenítésével foglalkozik az 1960-as évek Magyarországnak neveléstudományi szaksajtójában. A pedagógiai hivatás önmagáról szóló diskurzusának fotóanyagáról van szó, mely egyszerre a csoportidentitást alakító és formáló tényező, valamint a társadalom felé mutatott kép. A fényképek elemzésében segítséget nyújtó ikonográfiai módszerek használatával a szocialista pedagógia antropológiai–világképi elemeinek feltárására kerül sor.

Bevezetés

A képzés szó eredetét tekintve a német *Bildung* kifejezéssel mutat rokonságot – mindkét elnevezés a kép fogalmából eredeztethető. Az etimológia magyarázata kép, világkép, emberkép és pedagógia szoros összefüggése lehet, melyre számos szerző felhívja a figyelmet, többek között Géczi János (2004), vagy a *Vom Menschen* című német antropológiai kézikönyv írói (1997). A képzés egyszerre jelent tanítást-tanulást, meghatározott képességek, ismeretek, módszerek és információk elsajátítását (azaz technikai kérdést) és a korra jellemző világkép kialakítását, ami vélekedéseket és tudást egyaránt takar – ilyen értelemben az episztémét, egy meghatározott korra jellemző tudásformák összességét alapozza meg (Parry 2008).

A professzionalizációs elméletek szerint a pedagógusképzés egyik fő célja minden korban olyan standardok, tananyag, vizsga- és követelményrendszerek felállítása, melyek meghatározzák, hogy kik kerülhetnek a szakmába (Keller 2010). Hasonló kérdések uralták a középiskolai tanárképzés közéleti-politikai és szakmai beszédmódját az 1960-as években: a curriculum átalakítása, a túlterhelés problematikája, az ideológiai tartalmak aránya, vagy a szakember vs. tudományos képzés ellentmondása, elmélet és gyakorlat egyensúlya (Ladányi 2008, 112–121). Mindez azonban csak a kérdés pragmatikus oldalát, technikáját érinti, a képzés hogyanját, mely a tradicionális pedagógusképeket és szerepeket nem feltétlenül változtatta meg radikálisan. A régi világképi elemek folyamatosan keverednek az újakkal, a szocialista ember kialakításának eszménye számos történeti előzményre támaszkodik. Azt is látnunk kell, hogy a pedagógustársadalmat nem tekinthetjük homogén tömegnek, inkább meghatározott csoportok és érdekek bonyolult kölcsönhatásának, melyek között gyakran hallgatólagos presztízs-hierarchia érvényesül. Az óvodapedagógusoktól az általános iskolai tanítóig húzódó képzeletbeli rangsort a középiskolai tanárság koronázza meg, amit a közművelődés különböző dolgozói (könyvtárosok, népművelők, rajvezetők stb.) „egészítenek ki”. Az ideológiai elmozdulásoknak köszönhetően természetesen módosulnak az arányok, ilyen például az úttörő-

mozgalomban részt vevő pedagógusok fényképi megjelenéseinek túltreprezentáltsága, de a rangsor történetileg kialakult képzetét kár lenne tagadni. Talán helyesebb ezért pedagógus szakmákról és különböző tudásformákról beszélni, mint ahogyan azt legutóbbi szintézisében Németh András teszi (2012).

A vizsgálati anyag 3829 fényképből áll; a hat minisztériumi kiadású lap – *A Tanító, A Tanító munkája, Köznevelés, Óvodai nevelés, Gyermekünk, Úttörővezető* – 1960 és 1970 közti teljes képanyagát magában foglalja. Ezek közül 529 darab kép foglalkozik a pedagógushivatással, azaz az egész korpusz 13,81 %-a, ami – egybevetve az önálló gyerekportrék ugyanebben az időszakban megvizsgált arányával – meglepő hasonlatosságot mutat: 522 gyermekportrét találtam ugyanis. A pedagógusképeket két nagy csoportra osztottam: az első, nagyobb részben a pedagógusokat szakmájuk gyakorlása közben ábrázolják (417 db. kép), a második csoportot pedagógiai háttérnek neveztem el, mely a hivatás önmagára utalását, diskurzusát, intézményesülését foglalja magában (112 db. kép). Ez utóbbi csoportba háromfajta kép tartozik:

- pedagógusképzés, továbbképzés, pedagógiai tanácskozások (40 db. kép)
- taneszközök, tankönyvek (59 db. kép)
- ünnepek, kitüntetések, látogatások (13 db. kép).

Az elsőként említett csoportból jelen dolgozat a képzés és továbbképzés fotóanyagával foglalkozik; a pedagógiai tanácskozások egy későbbi tanulmány tárgyai lesznek. Két jellemző tevékenységformát különíthetünk el a képzés és továbbképzés fotóanyagában, ezeket az *imitáció* és *kooperáció* kifejezésekkel jelölöm (a fogalmak a játékpedagógia eszköztárából is ismertek lehetnek, mint az ismeretátadás és -szerzés módszerei). Az első esetben hagyományos mester–tanítvány viszonyt láthatunk, a pedagógus-tevékenység passzív figyelése, befogadása és utánzása jelzi a tudásátadás folyamatát, melyben a hierarchia és a tanári tekintély fogalma egyértelműen érvényesül. A hospitálás természetesen a pedagógusképzés elengedhetetlen feltétele, a hét, egyértelműen pedagógusképzéshez kötődő felvételtől ötnél ez dominál. A *kooperáció*, a munkálkodó együttműködés viszont inkább a továbbképzés fogalmához kapcsolódik: a 33 képből 10 gyakorlati foglalkozást, 15 egyéb társas interakciót (beszélgetés, kerekasztal, látogatás) ábrázol, és mindössze 8 fényképnél figyelhető meg a passzív befogadás, valamely előadás hallgatása. Természetesen a képek alacsony száma miatt nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, csak a tényeket rögzíteni.

Elsőként a pedagógusképzést vizsgálom meg közelebbről: két előfordulási helye van a kérdésnek a fényképanyagban; mindkettő egyfajta visszatekintésnek és a jövőbe pillantásnak – korszakhatárnak, évfordulónak – tekinthető. Az egyik 1969-ből való: A *Tanító* című folyóirat októberi száma a jubiláló budai Tanítóképzőt mutatja be. A másik példa a *Köznevelés* 1970-es évfolyamában található. Ebben az évben számos képsorozatot publikált a *Köznevelés*, mely a felszabadulás 25. évfordulójának alkalmából az elért eredményekről emlékezett meg, többek között az általános iskolai tanárképzésről és a felsőfokú tanítóképzésről – a későbbiekben ezeket a fotókat fogom elemezni.

Érdeemes felsorolni még az oktatás-nevelés azon területeit, melyeket hasonló kontextusban, kiemelt helyen tematizált a lap: a felszabadulás 20. évfordulóján, 1965-ben a pedagógia műhelyeiről készült hasonló sorozat, benne az Országos Pedagógiai Intézetéről, a Gyermeklélektani Intézetéről, a Tankönyvkiadóról, az Országos Pedagógiai Könyvtárról, a Munkaügyi Minisztérium Módszertani Intézetéről és az MTA Pedagógiai Bizottságáról. 1970-ben szovjet vendégek látogatásáról és az V. Nevelésügyi Kongresszusról szóltak ugyanilyen képriportok. Számos közös vonás található meg ezekben a kvázi képsorozatokban – a bennük szereplő képek között általában nincs logikai kapcsolat vagy cselekvéssor (ami a képsorozat legfőbb jellemzője, ld.: Darvai 2011); az adott intézményre való vonatkozás teremti meg a köztük lévő egységet. A pedagógia háttérét, utánpótlását biztosító szervezetekről, áttételesen a pedagógia hétköznapi gyakorlatának tudományos megalapozásáról szól ez a referencialitás. Az ünnep jellege szintén összekötő kapocs, egyben rendszerlegitimációs eszköz is – az eredmények felsorolása a rendszer sikereinek bizonyítéka. Az ilyen jellegű összefoglalók minden politikai-társadalmi rendszerben megtalálhatóak: az önmegmutatáson kívül a tájékoztatást, információszerzést is biztosítják.

Nemcsak az újságok hasábjain megjelenő témák fontosak azonban, hanem azok is, amelyek kimaradtak. A képzés tekintetében feltűnő, hogy csak az általános iskolai tanárképzés szerepel – az óvodapedagógusok a továbbképzés témakörében tűnnek majd fel, a középiskolai tanárok képzéséről pedig a vizuális források nem számolnak be.

Képek a jubiláló budai Tanítóképző életéből

1. kép-szekvencia

Készítő: Vágó Elemér

Cím: Képek a jubiláló budai Tanítóképző életéből.

Megjelenés helye, ideje: A Tanító, 1969/10, 6.

Képleírás: Az ünnep természetéhez hozzátartozik a rendezett térfelhasználás – a mintatanítást, hospitálást és az ünnepség megnyitását illetően is. Az alsó képen a harmadik antropológiai térhez tartozó ideológiai szimbólumok láthatók: a vörös zászló és Lenin képe emeli az ünnepélyességet, amit az egyforma ünneplőruhák csak tovább hangsúlyoznak.

Szilágyi Gábor tipizálását felhasználva (Szilágyi 1999, különösen: 140–167) a képsorozat kategóriáján belül megkülönböztethetjük egy eseménysor képi ábrázolását, meghatározott logikai rendbe szedve (ez a képi történet), illetve a fotóriport műfaját, mely általában egy-egy hely, vagy esemény köré szervezi a képeket. Az előbbinél az időbeliség egymásutánja dominál, az utóbbira a térbeliség nyomja rá bélyegét, egy adott időszakban mutatja be a cselekvéseket, szereplőket. Első példám a fotóriportra jellemző kép-szekvencia.

A csoportidentitás megteremtésének nagyon fontos eszközei közé tartoznak a különböző szimbolikus aktusok és megerősítések, amire az ünnepek teremtenek kitűnő alkalmakat. Az első elemzésre választott kép erre a kapcsolatra mutat példát – a hagyományra, folytonosságra és a múltban való gyökerezésre, mely a szakma presztízsét növeli, s egyben saját történetiségére is reflektál. A régi és új együtt jelentkezik a képeken, melyek, bár egymással összefüggnek, de mégsem alkotnak sorozatképet, hiszen nincs közöttük logikai, időrendi kapcsolat. In-

kább az intézmény életéből kiragadott pillanatoknak tekinthetjük ezeket, melyek az ünnepségről és a mindennapi munkáról szólnak.

A budai állami tanítóképezdét 1869-ben alapították, ennek centenáriumát ünnepelték 1969-ben. Nagyon ritka, hogy egy dualizmus-kori eseményre emlékeznek meg a korban (még ha hallgatólagosan is), hiszen a rendszer főbb legitimációs időpontjait, korszakhatárait a felszabadulásban, Tanácsköztársaságban, az internacionalista és hazai munkásmozgalom eseményeiben találta meg. A gesztus jelzi a magyar közoktatás folytonosságát, a képek pedig ennek változó mivoltát. Az elhatárolás és kapcsolódás gesztusa általánosságban jellemez valamennyi ünnepet, hiszen egy esemény (az alapítás, az eredet) visszatérése, a peridoicitás éppúgy érvényes rá, mint az egyszeri megismételhetetlenség, az előtte–utána korszakolás cezúra jellege (Bircsák 2007). A közösség, a csoport koherenciájában sem elhanyagolható szerepet tölt be a rituálék ismétlődő, jelképes és performatív karaktere: az együttes élmény jellemző vonulata a korszak pedagógiai gondolkodásának, a valahová tartozás érzése mindig érzelmi színezetű, átélt jellegű (Wulf 2004; Mérei 1989). Természetesen a képek alapján nem tudjuk eldönteni, hogy mennyire valós vagy formális ez az érzés – ebben a kérdésben elméleti segítséget nyújthat Assmann teóriája a kulturális emlékezetről (2004). Az ünnep funkciója fontosabb ebben a megvilágításban, mint az egyénekre tett hatása: a múlt olyan szimbolikus alakzatokká szerveződik az elmélet szerint, melyből az egyén részesedik, az így jelenvalóvá tett múlt biztosítja az identitásformáló tudás továbbítását.

A budai tanítóképző hallgatói tehát egy 100 éves történet részei, s ez a történet egy lineáris fejlődési sor narratíváját is magára öltheti: a középfokú tanítóképzés szintere 1959-től átalakult felsőoktatássá (Kelemen 2007, 60–71). Ezért válik tehát hangsúlyossá a tanítóképző szerepeltetése és ünnepe – egy átalakulás jelképe, a jogalkotók szándéka szerinti minőségi fejlődése, mely a tanítóképzést főiskolai szintre emelte. Az ünnep nemcsak az időt teszi jelentéstartóvá, hanem a teret is. Mindhárom képen szervezett, megtervezett emberi „térformák” láthatók, ami szintén érdekes adalékokkal szolgál az ünnep jellegéhez. Az első kép talán egy mintatanítást mutat be, a középpontban hagyományos iskolai környezetben helyet foglaló tanulókkal, a háttérben (illetve a közvetlen előtérben) pedig az őket figyelő pedagógusjelöltekkel (vagy oktatási szakemberekkel?). A megfigyelői pozíció megsokszorozódik, hiszen nemcsak a képen figyelik meg a felnőttek a gyermekeket, a kép nézője is ezt teszi. Az obszerváció a tudományos eszköztár egyik fontos eleme, a tanulságok elemzését pedig követheti az imitáció (pedagógusjelöltek esetében), vagy a tanulságok levonása (szakemberek esetében). A felnőttek konkrétan és jelképesen is közrefogják a gyermekeket, a tudományos megfigyelés tárgyává teszik őket, elemzik viselkedésüket és osztályozzák jellemzőiket. A másik

két fénykép az ünnepet mutatja meg, felszólalókkal és hallgatókkal, szintén rendezett (az ünnep számára) háttérrel. Több pszichológiai kutatás is kimutatta a tér szerkezete és elrendezése, illetve a viselkedés mintázatai közötti szoros összefüggést. Minél inkább intézményi jellegű egy környezet (nyilvánvaló vagy implicit módon szabályozott és kötött), minél inkább szervezett, kontrollált struktúrával rendelkezik, annál inkább eltolódnak a viselkedések a hely által előírt kötelező aktivitások felé (Dúll, 2009). A rend és egység képe a szakma és az iskola egyöntetűségét, szilárdságát jelképezhetik, melyek fölött az állami-ideológiai kontroll öröködik. A harmadik kép piros lobogóin és Lenin-képén kívül erre utalnak a diákok kisdobos (vagy úttörő) kendői. Mindezek elmaradhatatlan kellékei voltak a kor ünnepeinek, bár az további kutatás tárgya lehetne, mekkora is volt az ideológia befolyása a közoktatásban, a 60-as években – képileg vizsgálva.

A tanítóképzés elmélete és gyakorlata

Második példám szintén képsorozat, de az előzőtől eltérően ez nem egy lapon szereplő fotók együttesét jelenti, hanem egymást követő lapszámok első, hátsó és belső borítóit. A Köznevelés 1970-es évfolyama 4. és 5. számának borítói témáik (a felsőfokú tanítóképzés) okán alkotnak egységet. Hat darab kép alkotja ezt a sort (1–6. kép): a 4. szám I. és II. borítója még a taneszközökről szól, a III., IV. már a tanárképzésről, az 5. szám valamennyi borítójának már a tanítóképzés a témája.

1. kép

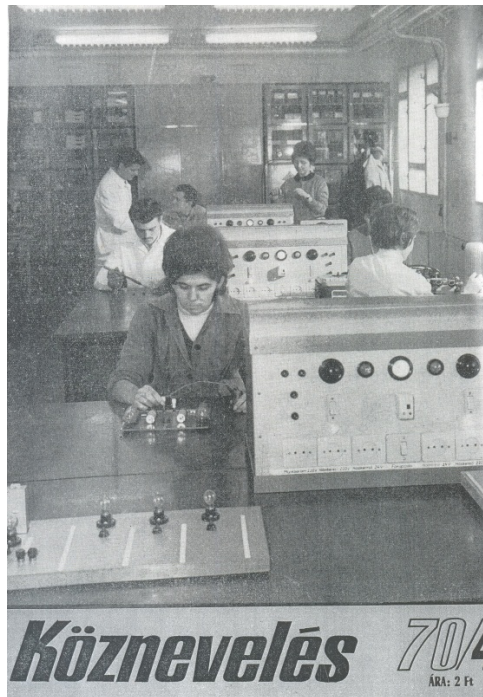
Készítő: N/A

Cím: Tanítási gyakorlaton Putnokon az egri Tanárképző Főiskola diákjai.

Megjelenés helye, ideje: Köznevelés, 1970/4, borító III.

Képleírás: A padosorok között mozgó, felügyelő és segítő pedagógus képe közismert ábrázolásmód, nagy hagyománnyal rendelkezik. A kép beállítottságáról tanúskodik a cselekvés teljes hiánya – a tanárnő nem beszél,

nem ellenőriz, és a gyerekek sem írnak vagy olvasnak. A falon az írás tanulását segítő oktatási segédletek láthatók, az osztály valószínűleg felső tagozatos.

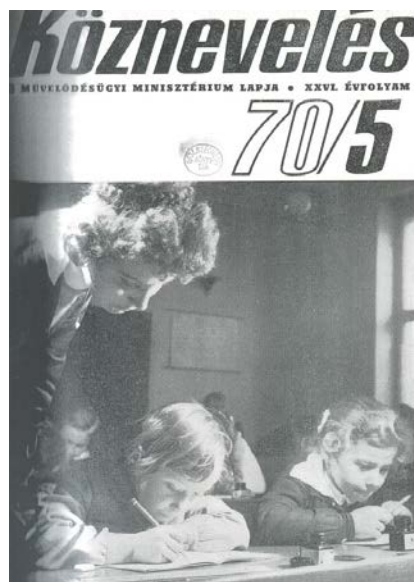
2. kép

Készítő: N/A

Cím: Elektrotechnikai gyakorlat a szegedi főiskolán.

Megjelenés helye, ideje: Köznevelés, 1970/4, borító IV.

Képleírás: A gépesített, laboratóriumi környezetben önállóan szereznek ismereteket a hallgatók – valószínűleg méréseket végeznek –, a háttérben lévő férfi és nő lehetnek tanárok, akik ellenőrzik a gyakorlatot, de akár ugyanolyan hallgatók is. Mindenki köpenyben van, ami a laboratóriumi munka elengedhetetlen kelléke. A tudományos-technikai ismeretek robbanásszerű növekvése vonta maga után az oktatás-képzés modernizációs igényeinek megjelenését, ami képileg is kifejeződött.

3. kép

Készítő: N/A

Cím: Tanítási gyakorlat a győri felsőfokú tanítóképzőben

Megjelenés helye, ideje: Köznevelés, 1970/5, borító I.

Képleírás: Különböző iskolafokokat kapcsolódnak össze a képen: a pedagógus-jelölt az általános iskolában végzi kötelező gyakorlatát. A gyerek és a tanárjelölt közötti interakció a figyelő-támogató szerepkörben mutatja meg a felnőttet, aki segít, ha szükség van rá. Érdekes megfigyelni az írás eszközeit a fényképen – a tintatartó a töltőtoll / mártogatós toll használatára utal, ugyanakkor a diák ceruzával ír (vagy rajzol) a füzetébe, mellette radír van. A gyermekek és a felnőtt köpenyben vannak.

4. kép

Készítő: N/A

Cím: Nyelvi laboratórium a szombathelyi felsőfokú tanítóképzőben.

Megjelenés helye, ideje: Köznevelés, 1970/5, borító II.

Képleírás: A nyelvi képzés vizuális ábrázolásában a leghangsúlyosabb a fejlesztések és innovációk jelentkezése, nyelvi laboratóriumok, magnetofonok és különböző audiovizuális eszközök használata jelzi ezt. Ezen a képen a diavetítés mutatja a fejlesztést, a lépcsőzetesen emelkedő padsorok pedig a felsőoktatásra utalnak. A tanulási-tanítási környezethez legtöbbször a világosság kapcsolódik, ennek egyik ritka ellentéte ez a kép.

5. kép

Készítő: N/A

Cím: Hospitálás Győrben.

Megjelenés helye, ideje: Köznevelés, 1970/5, borító III.

Képleírás: A tornaórát megfigyelő hallgatók perspektívája adja a fénykép sajátosságát: a sorokba rendeződött gyerekek nemcsak a fényképezőgép lencséjének szereplői, hanem az őket figyelők pillantásai is befolyásolják őket. A fotó főszereplői a hallgatók és az iskolások (a képzés két különböző szintjén), az irányító pedagógus a kép bal szélén, háttérben található.

Köznevelés 70/5
ÁRA: 2 Ft

6. kép

Készítő: N/A

Cím: Népművelők, könyvtárosok gyakorlati képzése Szombathelyen.

Megjelenés helye, ideje: Köznevelés, 1970/5, borító IV.

Képleírás: A tudásközvetítés szimbolikus tere, a könyvtár fontos szerepet tölt be tudásátadás folyamatában, csakúgy, mint ennek jellemző tárgyai, a könyvek. A gyakorlati előadást tartó tanár a könyvespolcoknak háttal áll, vele szemben ülnek a hallgatók. Kérdés, hogy az előadó mellett álló két férfialak asszisztens-e, vagy ugyanolyan hallgató, mint a többiek. A könyvtár a népművelés terepe is, hiszen az ezzel a területtel foglalkozó kulturális szakemberek képzése szintén itt történik.

A sorozat képein a pedagógia elmélete és gyakorlata váltogatja és egészíti ki egymást (egyenrangúságukat és egymásra utaltságukat sugallva) – a helyszín hol a főiskola speciális szakmai terme, hol az osztályterem vagy könyvtár valósága. A képek sajátos topográfiát adnak ki: a vidéki felsőoktatást reprezentálják (Eger, Szeged, Győr, Szombathely), Budapestet látványosan kihagyva a felsorolásból. A négy vidéki város közül háromban történeti gyökerekkel rendelkezik a magasabb fokú oktatás, tanítóképzés. Egerben a 18. század közepe óta működött líceum, majd 1949-ben Debrecenből költözött ide a pedagógiai főiskola. Szegeden 1928-ban, Klebelsberg Kuno reformjainak köszönhetően létesült tanárképzés, 1948-tól az intézmény pedagógiai főiskolává alakult. A győri tanítóképzés eredete a 18. század második felére tehető, a középszintű tanítóképzést (pedagógiai gimnáziumot) 1959-től váltotta fel a Felsőfokú Tanítóképző Intézet. Egyedül Szombathely nem rendelkezik hasonló múlttal, itt 1959-ben alapították meg a Tanítóképzőt a kőszegi és pápai középfokú tanítóképzők jogutódjaként. 1962-ben – az országban először – indult meg a népművelő–könyvtár szak Szombathelyen (bár népművelés szak már 1961-től létezett az ELTÉ-n), egy új értelmiségi hivatás kezdete-

ként. Nyugat-Magyarország (Győr, Szombathely) és a Dunától keletre eső területek (Eger és Szeged) arányosan szerepelnek a fotókon, s ugyanez a kiegyensúlyozottság jellemzi múlt, jelen és jövő viszonyát, hiszen nagy múltú intézmények fejlődéséről és új alapításokról is értesülhetünk a képek alapján.

A külső adatokból (a képek címeiből) nyerhető információk után a fotók elemeinek azonosításából, és kapcsolataik, kontextusuk felvázolásából nyerhető tanulságokat vesszük szemügyre. Logikusnak tűnik elmélet és gyakorlat, a főiskolai és általános iskolai tér kettéválasztása a könnyebb elemezhetőség szempontjából, bár végig tudatában kell lennünk ezek egységével. A fényképek által bemutatott felsőoktatási környezet rendkívül jellegzetes: elektrotechnikai gyakorlatot és nyelvi laboratóriumot látunk. Sajátos tudásfelfogást közvetíthet felénk ez a színtér: a tudományosság mint az iskolában szerzett tudás érvényességének biztosítója, az iskola mint laboratórium eszméje köszön vissza a képeken. A gépek és technika általi információközvetítés a nagyobb fokú hatékonyság, bemenet és kimenet jobb szabályozásának lehetőségét nyújthatja, a modernizáció és fejlődés jeleként (Wexler 1989, 92-105). Számos oktatástörténeti érintkezése van az elképzelésnek a Dewey-féle pragmatizmustól a 60-as években divatossá váló behaviorizmusig, vagy oktatástechnológia elterjedéséig (Dewey 1912; Schramm 1962; Skinner 1973). Dewey elképzelése szerint a jövő iskolájában a hagyományos osztálytermet a laboratóriumok, műhelyek és műtermek világa váltja fel – a tudomány, a társadalmi valóság és az iskola világainak közelebb hozásával. A tudásátadás közvetítettsége, a tanító-, oktatógépek megjelenése a behaviorizmus térhódítását jelezték, mely együtt járt az oktatástechnológia fogalmának kialakulásával (Kiss 1978). Az elektrotechnikai gyakorlat a termelés, munka világának bevonását jelenti – ha a kép sorozatának fő címét (*25 év dokumentumaiból – az általános iskolai tanárképzés*) nem ismernénk, akár valamilyen mérnöki szakmára való felkészítésnek is tarthatnánk a főiskolai gyakorlat ábrázolását.

A tudományosságot, technikai fejlettséget sugárzó elméleti-főiskolai képzéssel (3, 5. kép) szemben a hospitálást és gyakorló tanítást bemutató fényképek hagyományos osztálytermi, tornatermi, könyvtári környezetet rögzítenek (2., 4., 6., 7. kép). A tanár- és tanítójelöltek cselekvései hol passzívak (megfigyelés, előadás hallgatása), hol aktívak (gyakorló óra tartása a megfigyelt és rendszerezett szempontok alapján). Egy olyan tanítási-tanulási folyamatot vázolnak fel ezek a fotók, mely a szakmához szükséges technikai fogásokat, módszereket a tapasztalt vezető tanár segítségével sajátítják el a hallgatók, hogy aztán önállóan is alkalmazzák megszerzett ismereteiket. Feltűnő a női hallgatók magas aránya, a pedagógus szakma „elnőiesedésének” közismert narratíváját támasztva alá. Fényes Hajnalka megállapításai szerint (2010) Magyarországon az 1960-as és 1970-es években a rosszul fizetett, alacsony presztízsű

pályákra felkészítő felsőfokú képzéseken (mint például a tanító-, tanárképzés) volt magas a nők aránya, míg a jogi, közgazdasági, műszaki szakokon alacsony volt a létszámuk – tehát a vezetői helyeket nehezebben tudták elérni, mivel ezek főleg ez utóbbi képesítésekhez voltak kötöttek. Nem szabad persze leegyszerűsíteni a fentebb bemutatott ok-okozati kapcsolatot: a kölcsönhatás természetesen sokkal bonyolultabb, s köze van ahhoz a tényhez is, hogy a felsőoktatás utánpótlását biztosító (és általános képzést nyújtó) gimnáziumokban a lányok voltak túlsúlyban, míg a szakközépiskolákban a fiúk. A szakmai presztízs és a társadalmi nem (gender) komplex problémájára jelen keretek között csak utalni tudok.

A képek arra is figyelmeztetnek minket, hogy a tudásátadás, tanítás-tanulás folyamatait ne csak az iskolákra, óvodákra és felsőoktatásra szűkítsük le, hanem figyeljünk más intézményi formákra, esetleg a nem formális tanulási utakra. Jelen esetben a népművelők és könyvtárosok csoportjának megjelenítésével az iskolai világ felnőtt népeiségre való kiterjedését figyelhetjük meg, s ez a kiterjedés a pedagógus társadalom bővülését is jelenti, új feladatkörök és funkciók létrehozásával. A kultúra demokratizálásának és terjesztésének gondolata az Eötvös-féle néptanítói eszmény óta él a magyar közgondolkodásban – a tanító vidéken a kultúra, művelődés organizátora, fontos szereplője a helyi közéletnek. Ennek intézményi hátterét az 1950-es, 60-as években megteremtett kultúrotthonok, a felnőttoktatás, a népművelés–könyvtáros szakok létrehozása és a Népművelési Intézet jelentette (T. Kiss 2010). Az új koncepció itt is régi hagyományokra támaszkodik tehát, a curriculum, az ideológia és a megfogalmazás módjai különböznek „csak”.

A képek közös tulajdonsága az a kétosztatóság, mely a fotók szereplőit két ellentétes pólusra osztja: megfigyelőkre és megfigyeltre. Ugyanaz a személy szituációtól függően mindkét pozíciót elfoglalhatja: ilyen például a tanárjelölt, aki a hospitálás utáni gyakorló tanításakor más hallgatók számára a megfigyelés tárgyává válhat. A kérdés még ennél is bonyolultabb, hiszen a megfigyelés a képzésen kívül (illetve azzal összefüggésben) a pedagógiai kutatás módszertanában, a tantervfejlesztésben és különböző beavatkozások előkészítésében is fontos szerepet játszik (Wregg 1999; Falus 2004). A kutató a fenti fényképek tanulmányozásakor kívülről szemléli megfigyelő és megfigyelt viszonyrendszerét, új dimenzióval gazdagítva ezzel a kérdéskört.

Kitekintés – a téma antropológiai kapcsolódásai

Mielőtt a továbbképzés témakörére rátérnék, néhány megfontolást még számba veszek, melyek távolabbról kapcsolódnak a képzés vizuális ábrázolásához. Ezek egy része a rítus és a beavatás antropológiai fogalmához kötődik. A tanár-, pedagógusjelöltnek számos, egymást követő cselekvéssorozat (meghatározott kurzusok hallgatása, hospitálás, tanítási gyakorlat, próba-, vizsgatanítás stb.) kell keresztülmennie, hogy „bebocsátást nyerjen a szakmába”. A pedagógussá válás előtti és utáni szakasz közti átmenetről szólnak a képek, melyen vezetők segítségével jutnak keresztül a jelöltek (egyértelmű hierarchia figyelhető meg itt). A pedagógus más segítő, „bizalmi” szakmákhoz hasonlóan (pl. orvos) olyan szakértelemmel, presztízzsel rendelkezik egy külső nézőpontból, mely bizonyos szempontból megkülönbözteti őt a „hétköznapi” emberektől. Ez a presztízs vagy tekintély természetesen nem állandó, személy- és korfüggő is: a kívülálló és a pedagógustársadalom megerősítő mechanizmusaitól függ. A fentebb felvázolt gondolatmenet egybevág a rítus és beavatás antropológiai-etnográfiai leírásával idegen, vagy ősi törzsi kultúrák esetében (Nagy 2004). Mihály Ildikó írásában (2010) a diákbeavatásokkal kapcsolatban használja fel ugyanezt a fogalomkészletet – ő a hagyományra épülő, intézményesített szocializációról beszél, mely bizonyos státuszhoz és életkorhoz kötött, kollektív cselekvéssel jár. Úgy vélem, a pedagógusképzést a professzionalizációs elméletekkel megközelítő álláspont ugyanezt a folyamatot írja körül a standardokkal, minősítéssel, vizsgarendszerrel és egyéb jellemzőkkel (Németh 2003).

Tágabb elméleti kontextusba helyezve a kérdést, a rituálék és az oktatás-nevelés világának eddig kellőképpen nem feltárt közös értelmezési mezőjéről van szó, melybe számos szimbolikus gyakorlat és cselekvés tartozik az ünnepektől a mindennapi élet megszervezéséig, vagy a csoport és individuális identitás megteremtéséig (Wulf 2004). Ezek az emberi interakciók képeken keresztül közvetítődnek, melyek megőrzik az eredeti performatív jelleget (Wulf–Zirfas 2005), azt a fajta cselekvést, amely következő példában még direkter fog megmutatkozni. Ezeken az egyéni és közösségi kulturális cselekvéseken keresztül helyezi el magát az adott személy a történeti-társadalmi térben, és különböző világképeket is elsajátít eközben (Smagorinsky 2010). Ilyen, a pedagógus szakmára különösen jellemző cselekvésforma a továbbképzés.

A továbbképzés szinterei

A képzéssel foglalkozó 7 darab fényképpel szemben 19 darab fotó foglalkozik a továbbképzéssel, 14 darab a pedagógiai tanácskozások, kongresszusok témakörével. A korpusz egészéhez (3829 db antropológiai kép) viszonyítva elenyésző számú fénykép talán azért nyerhet különleges jelentőséget, mert a ritka előfordulás miatt még fontosabb, hogy mit találtak a témakörben megörökítésre és publikálásra méltónak a lapok szerkesztői és kiadói. Ha közelebről megvizsgáljuk a továbbképzésekkel, tanfolyamokkal foglalkozó képeket, 10 forráshelyet azonosíthatunk; ezek hol egyedi, hol sorozatképeket jelentenek – összeadódva így jön ki a 19 darab kép. Eloszlásuk (a képzéshez képest) több újságra is kiterjed: a *Köznevelés*, *A Tanító munkája*, *A Tanító*, az *Óvodai Nevelés* és az *Úttörővezető* is közölt a témában fotókat. Nemcsak megjelenési helyeit, hanem témáit tekintve is változatosabb vizuális anyagot kínál a továbbképzés – kisdobos rajvezetők tábora, gyakorlati foglalkozás-tanfolyamok, általános iskolai tanároknak, szakfelügyelőknek, felügyelőknek és óvónőknek szóló továbbképzés éppúgy megtalálható itt, mint a pedagógus rajvezetőknek vagy úttörővezetőknek szervezett tanfolyamok. A képek többsége 1965-öt követően született, abban a reformidőszakban, mely az 1961-es közoktatási törvény érvénytelenítése után újra teret engedett a szakmai párbeszédnek; ennek jele volt többek között a Magyar Pedagógiai Társaság által szervezett, s igen hangsúlyosan szerepeltetett V. Nevelésügyi Kongresszus megszervezése 1970-ben (Kelemen 2010). A kísérletezés, az érdekérvényesítés tágabb teret kapott tehát, s ebben a kontextusban kell értelmezni a továbbképzésről szóló fotókat.

De mi is számít tanár-továbbképzésnek? A jelenlegi szakirodalom a tanárképzés átfogó fogalmán belül egy négyes mátrixot különböztet meg. A mátrix elemei a következők: a szervezett tanárképzés (*teacher training*) és a tapasztalati úton történő, spontán, informális tanárképz(őd)és (*teacher development*), illetve a munkába lépés előtti képzés (ez a tulajdonképpen képzés!) és a munkába lépés utáni továbbképzés (Gordon, 2002; Kárpáti, 2009: 203–226). A fejezet csak ez utóbbival foglalkozik, hiszen a munkába lépés előtti, szervezett képzést már áttekintettük, az informális képzési formákat pedig képileg nem lehet elkülöníteni. Mi számítana ide? Ha egy tanár könyvet olvas egy fotón, az már önművelésnek számít? Hogyan lehet megfogalmazni vizuálisan a tapasztalati tanulást? Ilyen és ehhez hasonló kérdések miatt nem vizsgálom meg a kérdésnek ezt a vetületét.

A továbbképzésre vonatkozó első képi példám az előzőekben már említett szakmaiság előtérbe kerülését jelzi, egyben példája (az 1960-as években ritka) közvetlen propagandának

és voluntarizmusnak: „*Tegyünk mindennap többet az általános iskoláért!*” – szól a fotó felirata.

7. kép

Készítő: N/A

Cím: Tegyük mindennap többet az általános iskoláért!

Megjelenés helye, ideje: A Tanító, 1968/1, 10.

Képleírás: A pedagógiai tanácskozást bemutató képeken általában öltönyös férfiak ülnek körbe egy asztalt, esetleg ugyanezek a szereplők emelvényen helyezkednek el, mögöttük különböző szimbólumokkal (Lenin képe, vörös csillag, idézet, zászló), előttük az asztallal. Az óvoda és az alsó tagozatos tanítók tanácskozásainál épp ellenkezőleg, női túlsúlyt figyelhetünk meg, ami megfelel az oktatási szinterek ismert presztízshierchiájának.

Ha csak a képi információkra hagyatkozunk, a nyelvi kontextus (a felirat és azt követő cikk) nélkül értelmezésünk teljesen más irányba is terelődhetne. Az oktatásirányítás vagy a politika világába utalnánk a fotót (7. kép), ami egy újabb érdekes kérdést vet fel: Miért jutunk erre a következtetésre, ha ezt a fényképet egy 1960-as évekbeli pedagógiai lapban megpillantjuk? Az öltönyös férfiak látványa egy asztalnál ezt a benyomást keltheti bennünk – ez az eredmény természetesen olyan mentális kategorizálás eredménye, amit jobb esetben módosítunk ellenkező információk esetén. Barthes retorikai elemzése (2010) alapján jelen esetben a nyelvi szubsztancia jelenti azt az ellenkező információt, ami felborítja az előzetesen adott denotatív jelentést (a konkrét vizuális elemeket) és az ehhez kapcsolódó konnotatív értelmeket (a politikai, irányító testület képze); a cikkből tudjuk meg, hogy itt egy továbbképzésről van szó, és így már értelmet nyer a felirat is. A nyelvi kontextus figyelembevétele elengedhetetlen bármely fotó interpretációjánál.

A győri Tanítóképző által szervezett eseményen Góczán Károly tanulmányi főeladó mutatta be „okos” gépét, az AVIG-II.-t, mely egyaránt köthető a hallgatók felkészítéséhez és a tanítók továbbképzéséhez. Ilyen értelemben a kép tudomány és mindennapos gyakorlat kapcsolatáról, a behaviorizmus és oktatástechnológia befolyásáról tanúskodik – a lényeg hiányzik

csak róla: a bemutatott gép, amit mindenki figyel. Vagyis a fénykép egyik fontos jelentése a hiány által fogalmazódik meg, aláhúzza azt a megállapítást, hogy gyakran fontosabb az, ami *nincs* a képen, mint ami *van*. A felirat sajátosságát megfogalmazása adja: Ki az a *mi*, az alany, akire a felszólító módú igealak vonatkozik? Csak a szakma, vagy a társadalom egésze köteles elvégezni a munkát? Véleményem szerint mindkét értelmezés jogosult lehet, elsősorban persze a képzőintézmények és a gyakorló tanárok számára rendelkezik tartalommal a mondat. A cselekvésre való felszólítás látszólagos ellentmondásban van a kép szereplőinek passzív, befogadó magatartásával: ezt az ellentmondást feloldhatjuk, ha a jövőre vonatkozó parancsot látunk benne. A gép megismerésével, használatának elsajátításával egy lépést tettünk a cél felé vezető úton, amit az aktív használat követhet. A cselekvés folytonossága és kényszerítő ereje a kor kihívásaira adott válaszban, az önképzésben és az állam által szervezett továbbképzésekben rejlik – a szöveg további tanúsága szerint.

A szereplők viszonyai közt itt (ellentétben a képzéssel foglalkozó képekkel) nem figyelhetünk meg alá-fölérendeltséget; egyenrangú, egységes testületként viselkednek a bemutató résztvevői, akikről nem tudjuk meg, hogy pedagógusok, iskolavezetők, felügyelők vagy a szakmai oldal képviselői. Nem ők a fontosak, hanem a közvetített üzenet. Névtelenségük egyben az általánosítást is elősegíti – ők „csupán” képviselői az oktatás-nevelés világának, nem egyedi személyiségek. A mindenkire vonatkozás parancsa révén bárki behelyettesíthető az innovációkat figyelemmel kísérő és azokat majd adaptáló közönség soraiba. A továbbképzésről szóló második (s egyben írásom utolsó) képelemzése kevésbé formális, mint a tanítógép bemutatása az érdeklődőknek – inkább a most következő együttműködő, cselekvő magatartás jellemző a továbbképzés vizuális ábrázolására.

2. kép-szekvencia

Készítő: Szilvási Z. Kálmán

Cím: „...mindig szép számmal jönnek a táborba”

Megjelenés helye, ideje: A Tanító Munkája, 1963/1, 14.

Képleírás: A fotóriport a pedagógusokat mutatja be tanulói szerepkörben, amit csak megerősít az úttörőnyakkendő általában gyerekekhez kötődő látványa. Az életképek az úttörő- és ifivezetők élményszerű tapasztalatszerzését, tanulását és a táborvezetés informális tanácskozását mutatják be, a tábor kiragadott pillanatai közül válogatva. Szokatlan, hogy a tábor itt csak a pedagógusokról szól, és nincsenek gyerekek – ez is a továbbképzés jellegéből fakad.

3. kép-szekvencia

Készítő: Szilvási Z. Kálmán

Cím: „...mindig szép számmal jönnek a táborba”

Megjelenés helye, ideje: A Tanító Munkája, 1963/1, 15.

Képleírás: A riport befejezése szabadidő és hasznos munka kettősségét illusztrálja: a résztvevőket olvasás, napozás és kávézás közben mutatják be a fényképek. A fotók kivételek a korpuszban, mert a pedagógust hivatásán kívül, civil életében ábrázolják, egyedül az úttörő nyakkendő és az olvasás utal a rajveztők továbbképzésére. Egyedülálló, hogy női pedagógusokat fürdőruhában ábrázoljanak; a képek publikálásának egyik célja a hagyományos szerepektől való eltávolodás, a pedagógus-kép rokonszenvesebbé tétele lehetett.

A fenti képes riport (második és harmadik kép-szekvencia) rajveztők nyári táborát mutatja be – az ifjúsági mozgalom képi feltárása további kutatások tárgya, itt csak a továbbképzés szempontjából elemzem a tudósítás fotóanyagát. A pedagógus-társadalom egy kevésbé bemutatott, ismeretlen oldalát ismerhetjük meg: a „civil” pedagógus képét. A munka mellett a szórakozás, kikapcsolódás is helyet kap a táborban, köz- és magán-szféra hagyományos elkülönítése megszűnik itt, egységben látjuk az emberi személyiséget. A tanárt, pedagógust általában hivatása gyakorlása közben ábrázolják, legfőbb attribútumai, ismertetőjegyei az osztályterem, az iskola, óvoda, vagy a felsőoktatás szintereihez tartozó tevékenységek. A teljes szerepazonosulás (Horváth 2004; N. Kollár-Szabó szerk. 2004) megtörik ezeken a fényképeken, napozó, kávézó, beszélgető (nyaraló) ifivezetőket láthatunk, akiknek az intézményen kívül is van

életük. A sajátosságot éppen ez a kettősség adja: hivatalos és hagyománytörő képek egymás melletti feszültsége, a pedagógus-kép megerősítése és módosítása, az ábrázolási kánon megújítási szándékának jeleként.

Az 529 darab pedagóguskép közül egyetlen félmeztelen ábrázolás maradt meg – a fenti riportban. A testiség és a nemi jelleg ilyen mértékű hangsúlyozása kivételnek tekinthető: még ha a gyerekek félmeztelenül is jelennek meg a fotókon (pl. testnevelés foglalkozásokon, táborokban stb.), az őket felügyelő tanárok akkor is teljesen fel vannak öltözve. Előfeltevésem szerint mindez a tekintéllyel és presztízzsel is összefügghet – a „levetkőztetett” emberi test látványa kockázatot rejt magában. A test (body) fogalma központi kategória az ikonográfia-ikonológia újabb elméleteiben. Mitchell megfogalmazásában a kép jelentőségének megnövekedése, a „képi fordulat” nem más, mint „*a vizualitás, az apparátus, az intézmények, a diskurzus, a testek és a figuralitás összetett kölcsönhatása*” (2008, 136). A néző ebben az összefüggésrendszerben egyszerre ölti fel a megfigyelő és a felügyelő szerepét, a néző szerepe Mitchellnél magába foglalja a tekintetet, pillantást, a „vizuális élvezet gyakorlatát” – valamennyi megfogalmazás ráilleszhető a kép befogadására. Ezek a cselekvések az eddig elzárt intim szférába engednek bepillantást – minden ilyen feltárulkozás jellegénél fogva veszélyes, nem véletlen, hogy ritka. Foucault hatalomelméletében (1990) a test a tudás (diskurzus) alanya és tárgya egyben, termeli és befogadja a magáról szóló információkat, a felügyelet és közvetve a hatalom mechanizmusainak „elszenvedője” és formálója is egyben. Összefoglalva: feltárulkozás, kiszolgáltatottság és nyíltság nem túl gyakori megnyilvánulásaként (is) felfogható a riport, mely az új látószög segítségével egy másféle, rokonszenves fényben láttatja a nevelőket.

A cselekvésekben (együtt kávézás, beszélgetés, gyakorlati tevékenység) a mozzanatok baráti, egyenrangú vonásai hangsúlyozódnak – az úttörőkendők mutatják az egyetlen formális, testületi jegyet a fotókon. Az előző képi példa megszólalásával ellentétben („*Tegyünk mindennap többet az általános iskoláért!*”) a feliratok és a cikk szövege itt hol külső nézőpontról tanúskodik („*...mindig szép számmal jönnek a táborba.*”, „*Az ifik a bábozás alapelemeivel ismerkednek*”, „*A pedagógusok nagy érdeklődéssel figyelik a bábműsort*”), hol általános alanyként szólal meg („*Úgy látszik nem is olyan nehéz a bábkészítés*”, „*A kemény munka után édes a pihenés*”, „*A foglalkozások szünetében felüdít a fekete*”). Az azonosulás és társadalmi kötelezettségvállalás helyett a beszámoló-jelleg dominál.

Záró gondolatok

A pedagógusképzés, -továbbképzés rendszere valójában mindig a felsőoktatási környezet által meghatározott (Kocsis 2003), csak hogy ez utóbbi intézményhálózatról nem nagyon maradt fenn vizuális forrás az anyagban (az itt említett példákat leszámítva), így ezen a szűk bázison végezhető el csak a képi elemzés. Az 1960-as, 70-es években nagyon fontos helyet foglalt el ez a kérdés a tudományos és közéleti diskurzusban, amit a közoktatás-fejlesztés, különböző reformkezdeményezések és az 1961-es oktatási törvény kudarcának (már említett) következményei csak megerősítettek. A *Korunk* folyóirat 1970. novemberi számában a pedagógia fontos feladatának tekinti „a társadalmi-gazdasági haladással való versenyfutása közben” a képzés, továbbképzés feladatainak újrafogalmazását (Kuszálik 1970, 1669). Talán nem véletlen, hogy a 60-as évek második felében indult meg az új gazdasági mechanizmus, ekkor hirdették meg a Szovjetunióban a békés egymás mellett élés politikáját, és a magyar művészeti-tudományos életben hivatalosan is megjelent az ideológiai sokféleség (Köpeczi 1975, 49–50). Mindezek a folyamatok egymást erősítve segítették és támogatták a hazai pedagógiai gyakorlat és neveléstudomány presztíznövekedését, autonómiájának fokozódását.

BIBLIOGRÁFIA

- Assmann, Jan (2004): A kulturális emlékezet : Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Budapest : Atlantisz, 2004. 313 p.
- Barthes, Roland (2010): A kép retorikája. In: Vizuális kommunikáció. Szöveggyűjtemény. Szerk.: Blaskó Ágnes – Margitházi Beja, Budapest : Typotex, 2010. 109–125. p.
- Bircsák Anikó (2007): Az ünnep ideje. Kerényi Károly és Gadamer. In.: Csörsz Rumen István – Szabó G. Zoltán (szerk.): „Nem súlyed az emberiség!”...Album amoricum Szörényi László LX. születésnapjára. Budapest : MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007. 1333–1342. pp.
- Darvai Tibor (2011): A Tanító című neveléstudományi folyóirat ikonográfiai vizsgálata. 1963,1970. In.: *Iskolakultúra*, 2011. 21. évf. 6–7. sz. 71–86. p.
- Dewey, John (1912): Az iskola és a társadalom. Budapest : Lampel, 1912. 77 p.
- Dúll Andrea (2009): Edukációs helyszínek környezetpszichológiája. In.: uő.: A környezetpszichológia alapkérdései. Helyek, tárgyak, viselkedés. Budapest : L'Harmattan, 2009. 257–280. p.
- Falus Iván (szerk., 2004): Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe. Budapest : Műszaki Könyvkiadó, 2004. 540 p.

- Fényes Hajnalka (2010): A nemi sajátosságok különbségének vizsgálata az oktatásban : A nők hátrányainak felszámolódása? Debrecen : Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010. 277 p.
- Foucault, Michel (1990): Felügyelet és büntetés. A börtön története. Budapest : Gondolat, 1990. 424 p.
- Géczi János (2004): Világkép-emberkép-pedagógikum. In.: *Új Pedagógiai Szemle*, 2004. 54. évf. 1. sz. 69–75. p.
- Gordon Győri János (2002): A tanárképzés és a tanártovábbképzés japán modellje. In.: *Magyar Pedagógia*, 2002. 102. évf. 4. sz. 491–515. p.
- Horváth György (2004): Pedagógiai pszichológia. Budapest : Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004. 311 p.
- Wregg, E. C. (Ed., 1999): Introduction to Classroom Observation. London ; New York : Routledge, 1999. 160 p.
- Kárpáti Andrea (2009): Teacher training and professional development. In.: Fazekas, K. – J., Köllő, J. – Varga (ed.): Green Book for the renewal of public education in Hungary. Budapest : Ecostat, 2009. 203–226. p.
- Kelemen Elemér (2007): A budai Tanítóképző története (1869–1999). In.: uő.: A tanító a történelem sodrában. Tanulmányok a magyar tanítóság 19-20. századi történetéből. Pécs : Iskolakultúra, 1997. 60–71. p.
- Kelemen Elemér (2010): A pedagógus-továbbképzési kabinetől a pedagógiai intézetig (1969-1979). In.: *Iskolakultúra*, 2010. 20. évf. /7–8. sz. 76–84. p.
- Keller Márkus (2010): A tanárok helye. A középiskolai tanárság professzionalizációja a 19. század második felében, magyar–porosz összehasonlításban. Budapest : L'Harmattan : 1956-os Int., 2010. 288 p.
- Kiss Árpád (1978): Az oktatástechnológia (pedagógiai technológia) jelentése és jelentősége. In.: *Pedagógiai Szemle*, 1978. 28. évf. 12. sz. 1126–1129. p.
- T. Kiss Tamás (2000): A népnevelőtől a kulturális menedzserig : Fejezetek a népművelőképzés fejlődéstörténetéből. Budapest : Új Mandátum, Budapest, 2000. 194 p.
- Kocsis Mihály (2003): A tanárképzés megítélése. Pécs : Iskolakultúra, 2003. 163 p.
- N. Kollár Katalin – Szabó Éva (szerk., 2004): Pszichológia pedagógusoknak. Budapest : Osiris, 2004. 639 p.
- Köpeczi Béla (1975): A magyar kultúra harminc éve. (1945–1975). Budapest : Kossuth, 1975. 251 p.
- Kuszálík Piroska (1970): Tanárképzés-továbbképzés. In.: *Korunk*, 1970. 11. sz. 1669–1676. p.

- Ladányi Andor (2008): A középiskolai tanárképzés története. Budapest : Új Mandátum Kiadó, 2008. 183 p.
- Mérei Ferenc (1989): Társ és csoport. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1989. 369 p.
- Mihály Ildikó (2010): Iskolai szertartások. Élmények és veszélyek a diákélethez kapcsolódó rituálékban. In.: *Új Pedagógiai Szemle*, 2010. 60. évf. 3–4. sz. 238–245. 9.
- Mitchell, William James (2008): A képi fordulat. In.: uő: A képek politikája : W. J. T. Mitchell válogatott írásai. Szeged : JATEPress, 2008. 131–155. p.
- Nagy Mária (2004): Pályakezdés, mint a pedagógusképzés középső fázisa. In.: *Educatio*, 2004. 13. évf. 3. sz. 375–390. p.
- Németh András (2003): A magyar középiskolaitanár-képzés fejlődése. A főbb nemzetközi recepciós modellek tükrében. In.: *Iskolakultúra*, 2003. 13. évf. 3. sz. 53–69. p.
- Németh András (2012): Magyar pedagógusképzés és pedagógus szakmai tudásformák I. 1775–1945 : Nemzetközi fejlődési trendek, nemzetközi recepciós hatások. Budapest : ELTE Eötvös Kiadó, 2012. 112 p.
- Parry, Richard (2008) "Episteme and Techne". In.: Zalta, Edward N.(ed.): The Stanford Encyclopedia of Philosophy. [online] [2012.12.16.]
< URL: <http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/episteme-techne/>
- Schramm, Wilbur (1962): The Newer Educational Media in the United States. U.S. National Commission for UNESCO. 1962.
- Skinner, Burrhus F. (1973): A tanítás technológiája. Budapest : Gondolat, 1973. 248 p.
- Smagorinsky, Peter (2010): A Vygotskian analysis of the construction of setting in learning to teach. In.: Ellis, V. – Edwards, A. – Smagorinsky, P. (eds.): Cultural-Historical Perspectives on Teacher Education and Development. Learning Teaching. New York : Routledge, 2010. 13–30. p.
- Szilágyi Gábor (1999): Elemi képtan elemei. Budapest : Magyar Filmintézet, 1999. 570 p.
- Wexler, Philip (1989): Curriculum in the Closed Society. In.: . Giroux, Henry – McLaren, Peter (eds.): Critical Pedagogy, the State, and Cultural Struggle. New York : State University of New York, 1989.. 92–105.
- Wulf, C. (Hrsg. 1997): Vom Menschen. Handbuch Historische Anthropologie. Weinheim : Beltz Verlag, 1997. 1160 p.
- Wulf, Christoph (2004): Einleitung: Bildung in schulischen, religiösen und jugendkulturellen Ritualen. In.: Wulf et al. (Hrsg.): Bildung im Ritual. Schule, Familie, Jugend, Medien. Wiesbaden : Springer DE, 2004.. 7–23. p.

Wulf, Cristoph – Zirfas, Jörg (2005): Bild, Wahrnehmung und Phantasie. In.: Wulf – Zirfas (Hrsg.): Ikonologie des Performativen. München : Wilhelm Fink Verlag, 2005. 7–35. p.

SOMOGYVÁRI LAJOS

TEACHER TRAINING AND POSTGRADUATE TRAINING ON THE PEDAGOGICAL PHOTOS
BETWEEN 1960 AND 1970

This paper examines the visualisation of teacher training and postgradual training in the journals of History of Education in Hungary in 1960s years. This corpus of photographs is a discourse about the profession itself, which is a component of group identities on the one side, and an image to the society on the other. The methodology of Iconography help us to analyze the pictures and to draw the anthropological worldviews of the Socialist Pedagogy.